

AUSZTRIA KÖZOKTATÁSÜGYE.

Az osztrák statisztikai hivatal évről-évre közzé szokta tenni az Ausztria területén levő iskolák statisztikáját; a legutóbbi az 1910/11. tanévről szól.¹ Ennek nyomán közlöm az egész közoktatás főbb adatait némi kis megjegyzéssel, történeti visszapillantásokkal s helyenkint a magyar viszonyokkal való összehasonlítással.

I. Tudományegyetemek.

Ausztriában 8 tudományegyetem van;² a czernowitzi kivételével, melynek nincs orvosi fakultása, valamenyi négy karú teljes egyetem. A hittani kar, a czernowitzin gör.-kel, a többin kath. jellegű; a bécsin van azonkívül protestáns fakultás is. A tanerők összes száma 2069; ny. rendes tanár 540, rendkívüli tanár 280. A hallgatók száma a téli szemeszterben 28.098, kik közül 2456 nő (a jogi karon 75, az orvosin 269). Érdekes, hogy aránylag legtöbb női hallgató a galíciai egyetemeken volt; Galiciában van a legtöbb leánygimnázium is. Legnépesebb természetesen a bécsi egyetem 9520, utána jön a lembergi 4911 s a prágai cseh 4457 hallgatóval; legkevesebb (1180) jut a csonka czernowitzinek.

Az osztrák egyetemek a külföldieket távolról sem vonzzák annyira, mint a németek, franciák vagy svájciak; a külföldi hallgatók száma 2873 (a bécsin 856), kik közül 519 magyarországi, 303 horvátországi s 180 bosnyák. A külföldieket is beleértve, a németnyelvű hallgatók száma 11.573 (41·1%), nem sokkal nagyobb, mint a népességben elfoglalt arányuk (1890-ben még 45·8%). Itt megint feltűnő a lengyelek nagy száma (6460); a németeken kívül csak nekik van az őket megilletőnél magasabb arányszámuk (17·89 helyett 23%). Ez onnan magyarázható, hogy Galiciában, bár a lakosságnak csak felét tesszik ki, a hatalom a legújabb időig kizárólag kezükben volt s így a tartomány intelligenciáját is ők szolgáltatták a műveletlen, szegény *ruthénekkal* szemben (népességi arányuk 12·6, az egyetemi hallgatók közt 4·9!) A magyarnyelvű egyetemi hallgatók (172, 1890-ben még 476) az innsbrucki egyetemen tanuló 40 teológustól eltekintve mind Bécsben vannak. A vallási megoszlás statisztikája itt is azt mutatja, mint nálunk, hogy a zsidóság nagy előszeretettel keresi föl az egyetemet (összesen 5192=18·5%, a lakosság közt 4·6%).

¹ Statistik der Unterrichtsanstalten in den im Reichsrath vertretenen Königreichen und Ländern für das Jahr 1910/11. Bearbeitet vom Bureau der k. k. statistischen Zentralkommission. -Wien, 1914.

² Wien, Graz, Innsbruck, Prag (2), Krakkó, Lemberg, Czernowitz.

Ami az egyetemek *tannyelvét* illeti: a német nyelv még mindig igen kedvező helyzetben van. Csehnyelvű az egyik prágai, lengyel a krakkói s a lembergi; (itt már ruthénnyelvű előadások is vannak), a többi (még a czernowitzi is) német. Ámde ez az állapot nem végleges. Régóta húzódik már az *olasz* nyelvű egyetem ügye, mely elvben már rég megvan s csak a hely kiválasztása okoz nehézséget; az olaszok Triestben kívánják, a kormány bárhol másutt, csak ott nem. Idővel kétségtelenül megvalósul a ruthén egyetem is, ill. a lembergi egyetem kettéválása; a ruthén egyetemi hallgatók (1390) ma már be tudnának népesíteni egy külön egyetemet is. A délszlávok e tekintetben rosszul állnak még a jövő kilátásait illetőleg is; kevesen is vannak, műveletlenek is s hozzá még két külön nemzetre, a szlovénre s horvát-szerbre oszlanak (együtt 2 millió). Ha tekintetbe vesszük azt, hogy ma összesen *egy* szlovénnyelvű magángimnázium van Ausztriában; a laibachi szlovén egyetemnek már felmerült gondolata határozottan farsangi tréfának tűnik fel. A szlovén népet belátható időn belül még a legerősebb országgyűlési «obstrukció» se fogja egyetemhez juttatni. Többek közt már azért sem, mert az egyetemhez az épületen s hallgatókon kívül — általános közfelfogás szerint — tanárok is kellenek.

II. Műegyetemek.

Ausztriában 7 műegyetem van 3—7 fakultással.¹ A tanerők száma 805; ny. rendes tanár 184, rendkívüli 50. A téli szemeszterben összesen 10.916 hallgató volt (8 nő). A bécsi műegyetemet 3239, a prágai csehet 2997, a lembergit 1745 hallgató látogatta. A műegyetemen már szembeszökő az a nagy finansiális hátrány, melyet az államra a nemzetiségek harca zúdít. Két műegyetem van (német és cseh nyelvű) nemcsak Prágában, hanem *Brünn*ben is, bár a kettőnek együttes népessége se valami nagy (német 741, cseh 541).

A műegyetemeket 1910/11-ben 358 külföldi (167 magyarországi, 123 horvátországi, hol tudvalevőleg műegyetem nincs) látogatta. A hallgatók nemzetiségi megoszlása elárulja, hogy a technikai téren, a gazdasági életben a németek és csehek vezetnek; (4643 német, 3318 cseh hallgató) mellettük csak a lengyelek jöhetnek számba (1865; a többi, a 11 magyarral együtt összesen csak 1090). A zsidók százalék-aránya itt valamivel alacsonyabb (14.4). A műegyetemek terén újabb aspirációk egyelőre nincsenek.

¹ Wien, Graz, Prag (német és cseh), Brünn (német és cseh), Lemberg (lengyel).

III. Egyéb főiskolák.

Itt megelégszem néhány adat közlésével. E főiskolák a következők:

1. Hochschule für Bodenkultur (Wien) 3 fakultás, 1051 hallgató (német 495).
2. Tierärztliche Hochschule Wien 620, Lemberg 152 hallgató (német 318).
3. Montanistische Hochschule Leoben 376, Příbram 597 hallgató (német 303).
4. Konsularakademie (Wien) keleti és nyugati sectióval 33 tanárral és 45 tanulóval. Érdekes ezeknek nemzetiségi megoszlása: német 21, magyar 16, cseh 5, lengyel 2, horvát 1. — A leendő diplomaták közt tehát a magyarok igen kedvező arányban vannak.
5. K. k. Akademie der bildenden Künste (Wien), számos osztállyal, 268 hallgató (231 német).
6. K. k. Kunstakademie Prag 133, Krakkó 146 hallgató (24 német, 100 cseh, 139 lengyel).
7. Akademie für Musik und darstellende Kunst (Wien) 884 hallg. (689 német, 35 magyar).
8. Theologiai intézetek. Latin szert. kath. theologiai intézet az egyetemeken kívül volt 43. Ezek közül 2 az egyetemi köteleken kívül álló *állami* theologiai fakultás (Salzburg és Olmütz) 16 püspöki (és érseki) s 25 szerzetesrendi. Érdekes ezek közül a *grazi* domonkosrendi, melynek 13 növendéke közül 5 német s 8 magyar, továbbá a bozeni franciskánus, mely intézetnek 1 tanára s 2 *albánnyelvű* hallgatója volt. A hallgatók száma a 45 intézetben a téli szemeszterben 1796. A gör.-katholikus ruthéneknek 2, az örmény katolikusoknak (Bécsben) egy (11 hallgatóval), a görög-keletieknek s evangélikusoknak 1—1 theologiai intézetük volt. Rabbiképzőről nincs említés.

IV. Középiszkolák (csakis a nyilvánossági jogúak).

1. *Füügimnáziumok.* A magyar gimnáziumok tanterve majdnem egészen egyforma: az autonomok közül is csak az erdélyi százszoké mutat lényegesebb eltérést. Ausztriában a gimnáziumok közt igen jelentékeny különbségek vannak: a tulajdonképeni gimnáziumok mellett (latin I-től, görög III-tól) találunk reálgimnáziumokat (görög nélkül) s legújabbán reformreálgimnáziumokat is (latin az V. osztálytól kezdve), melyek száma gyorsan szaporodik. 1910/11-ben 292 gimnázium volt (28 al-, 204 főgimn., 4 alreál-, 53 főreálgimnázium s 2 reformreálgimnázium). Minthogy 20 év előtt, 1891-ben a különböző típusú csonka gimnáziumok száma 26, a teljeseké 147 volt, a fejlődés óriási,

különösen főleg ha tekintetbe vesszük, hogy Ausztriában 11 kettős intézet van (egy igazgató vezetése alatt, de külön épületekben s tanári karral, jórészt más *tannyelvvel* is) s így a gimnáziumok teljes száma 1891-ben voltaképp 175, 1911-ben pedig 303. E rohamos fejlődés okáról s a gimnáziumok területi elhelyezkedéséről a reáliskolák ismeretése után, a két középiskolafajt egybefoglalva fogok még szólni. Ugyancsak ott teszem szóvá a gimnázisták s reálisták számának egymáshoz való viszonyát s az e téren beállt eltolódásokat is. Az egyes nemzetiségek érvényesülését (az iskolák tannyelvét, a tanulók nemzetiségi megoszlását), mely rendkívüli érdekességénél fogva behatóbb ismertetést kíván, külön tanulmányban ismertettem. (Az osztrák nemzetiségek harca a középiskoláért. *M. P.* 1915).

Ausztriában az *állam* sokkal nagyobb mértékben szerepel az iskolafenntartók között, mint minálunk. A 292 gimn. közül 228 állami vagyis 78·4% (1881-ben 70·9%). Tartományi jellegű 9, községi 13, püspöki v. szerzetesi 23 s alapítványi és magán (de nyilvánossági joggal bíró) 19. A felekezeti jellegűek, egy gör.-kel. kivételével, mind róm. katolikusok. A görög-katolikusok (ruthének) szegénységük, a protestánsok kisebb számuk s elszórtáguknál fogva sehol sem tudtak középiskolát létesíteni. A tartományi gimnáziumok $\frac{2}{3}$ része Alsó-Ausztriára, a szerzetesiek (7 bencés, 3 jezsuita, 2 franciskánus, 1—1 cistercita, augusztinus s piarista), a püspöki v. érsekiek túlnyomó része a németnyelvű vidékekre, a magánjellegűek a nagy városokra s Galiciára esnek. A magániskolák Ausztriában legtöbbször rövid életűek s csak azért alapítatnak, hogy később az államra rákényszerítsék, ami legtöbbször sikerül is. Érdekes, hogy a felekezeti gimnáziumok egy részét a hivatalos kiadvány magánjellegűeknek mondja, míg viszont más szerzetesi gimnáziumok császári-királyiaknak nevezetnek, bár nem államiak.

A tanulók száma a tanév elején 101.776, a tanév végén 95.933 (1891 végén 52.959). Ezek közül r.-katolikus 67.324, gör.-kath. 7813, izraelita 15.576 (16·2%).

A tanulók nagy számát az is magyarázza, hogy az osztrákok nagyon bőkezűen bánnak a tandíjmentességgel. Ausztriában tiszta elégséges bizonyítvány is elegendő a tandíjmentesség elnyerésére vagy megtartására. A gimnázisták közül egészen ingyenes volt 56.975, félig 1032, együtt 60%.

2. *Reáliskolák.* Az osztrák reáliskolák úgy a tartományi törvényhozás hatáskörébe van utalva, eltérőleg a gimnáziumokétól, melyek a birodalmi törvényhozás alá tartoznak. Mindazonáltal a reáliskolák szervezete, óraterve lényegesen nem tér el egymástól s abban is mind megegyeznek, hogy a teljes főreálnak *hét* osztálya van. A magyarok,

véleményem szerint, helyesebben jártak el, mikor a régi 6 osztályú reáliskolát 8 osztályúvá fejlesztették. Egyébként az osztrák reáliskola is középiskolának tekintetik s a gimnáziumokkal egyforma elbánás alá esik.

A fejlődés inkább kedvez a reáliskoláknak, mint a gimnáziumoknak. 1891-ben 21 al- s 56 főreál volt, 1911-ben 17 al- s 129 főreál; a tanulók száma 19.124-ről 47.562-re szökkent! Hat kivételével a többiben vagy az állam (111) vagy a tartomány (29) a fenntartó. Míg nálunk a zsidók inkább a reáliskolákat látogatják, addig Ausztriában ez iskolafajt kevésbé pártolják (5059 = 10.6%).

A fönti adatokból látható, hogy Ausztriában a reáliskolák már 1891-ben úgy számuk, mint népességük tekintetében kedvezőbb arányt foglaltak el a középiskolák közt, mint Magyarországon s a lefolyt két évtized alatt ez az arány még kedvezőbbre változott. Ausztriában a reáliskolák felsőbb osztályai se néptelenednek el nagyobb arányban, mint a gimnáziuméi (1911-ben a gimnáziumok IV. osztályában 12.309, az V.-ben 9841, a reálokban 7217, ill. 5182 tanuló volt) míg nálunk tudvalevőleg a legtöbb reáliskola IV. osztályos tanulóinak túlnyomó része elhagyja az intézetet. Így 1911-ben nálunk 7903 IV. s 5858 V. gimnázista, 1602 IV. s 778 V. reálista volt; mind a 8 osztályban 58.448 gimnázista s 10.461 reálista. Ámde Ausztriában se mindenütt egyformán kedvelt a reáliskola. A 17 közül 6 tartományban csak 1—1 reáliskola van s a reáliskolák zöme Bécsre, Csehországra és Morvaországra, vagyis az ipari vidékekre esik. Ha e 3 helyet összekapcsoljuk s a többivel szembeállítjuk, a következő érdekes adatokat kapjuk:

	gimnázista		reálista		reálisk. száma	
	1891-ben	1911-ben	1891	1911	1891	1911
1. Bécs, Csehorsz., Morvaorsz.	26.336	12.835	34.384	32.983	47	97
2. A többi rész	26.623	6.289	61.549	14.579	30	49

A reálisták több mint kétharmadrésze tehát az első csoportra esik, hol számuk annyira megnövekedett, hogy a gimnázistákét csakhamar utóléri; a másik csoportnál a febris gymnasialis majd oly erős, mint minálunk s a helyzet 1890 óta sem javult, sőt rosszabbodott. A második csoportba tartozók közt ki kell azonban emelnünk Triesztet, hol a reálisták száma nagyobb, mint a gimnázistáké (1312—1270). Stájerországot, hol a reál szintén erősen hódít (1891: 2065, 1911: 3147 gimnázista, 1891: 661, 1911: 1759 reálista) s Sziléziát. Annál korlátlanabban uralkodik a gimnázium a két elmaradt kárpáti tartományban (Galicia s Bukovina). Itt 38.290 tanuló látogatott gimnáziumot, reáliskolát mindössze 4455.

A középiskolák területi elhelyezkedésére nagyhatású a népesség

műveltsége s nemzetiségi megoszlása. E tekintetben Ausztriát négy zónára oszthatjuk. Az *elsőbe* tartoznak a Dunától délre eső tartományok. Az olaszok, a délszlávok s németek közti vetélkedés a tenger melléken s Krajnában számos, egymással versenyző középiskolát hozott ugyan létre, általában azonban a középiskolák elhelyezkedése elég szerencsés s a fejlődés úgy a tanulók száma, mint az iskolák tekintetében normálisnak mondható. A tanulók száma a 20 év alatt (1891—1911) 16.270-ről 29.483-ra, a középiskoláké 71-ről 102-re emelkedett (E területben benne van Alsó- és Felső-Ausztria is, de Bécs kivételével). Külön helyet foglal el a birodalmi főváros, Bécs. (tanuló szám 9635-ről 16.646-ra, középiskolák száma 29-ről 43-ra emelkedett). A *harmadik* zónába esik a három Szudéta-tartomány, Csehország, Morvaország és Szilézia. Itt legnagyobb a gazdagság s műveltség, leghevesebb a németek s csehek közti küzdelem, mely a középiskolák terén is dúl. Ezen aránylag kis területen a középiskolák száma 116-ról felszaporodott 197-re, a tanulóké 31.874-ről 54.411-re. Alig van valamire való városka, hol 1—2 középiskola ne volna; minthogy úgy a németek, mint a csehek külön középiskolákat követelnek maguknak, ezek száma egyes vidékeken összehalmozódik. A 600.000 lakosú Prágának 28, Brünnek (125.000 l.) 9, Pilsennek, a Nyitránál kisebb Kremsiernek 5—5, több kisebb városnak 4—4 középiskolája van (német és cseh gimn. és reál). Jellemző, hogy e területen mindazon városokban, hol gimn. és reál is van, ez utóbbi, bár csak 7 osztályú, *mindig népesebb a gimnáziumnál*. Az államkincstár rovására menő túlzott iskolafejlesztést mutatja az a tény is, hogy pl. Csehországban, bár a gimnázista tanulók száma 20 év alatt majdnem stagnált (15.470—17.774), az állam a cseh-német rivalitás kedvéért kénytelen volt a gimnáziumok számát 53-ról 73-ra szaporítani. Ausztria legnépesebb gimnáziumai a Szudéták vidékére esnek.

A legegészségtelenebb állapotokat a *negyedik* zónába sorolt 2 kárpáti tartományban találjuk. Hosszú ideig ezen a területen volt aránylag a legkevesebb középiskola, ami egészen természetes is, mert a lakosság műveltségi színvonala, főleg a ruthéneké (számuk 3½ millió) igen alacsony. Jellemző erre nézve, hogy 1891-ben mindössze 2306 volt a ruthén középiskolai tanulók száma, ami 3·2%, szemben a népességben elfoglalt 13·2-es arányukkal; ruthén tannyelvű középiskola is csak egy volt 403 tanulóval. De a lengyelek se törték magukat túlságosan a középiskolák után: 1881-ben Galiciában 29 középiskola volt 12.078, 10 év múlva 31 középiskola 12.591 tanulóval; a fejlődés tehát minimális. Újabb 12 év elteltével már 42 középiskolát találunk, vagyis a létszámnak körülbelül egyharmadnyi emelkedését. Ettől fogva páratlan lendülettel szaporodnak a középiskolák; nyolc év elteltével már 14 reál

s 73 (ill. a kettős intézetek külön számbavételével 78) gimnázium vi-rágzik Galicia talaján nem kevesebb, mint 36.445 tanulóval. Hogy ezt az ijesztő szaporulatot mi okozta, nem tudom; a ruthének felébredése s versengése (8718 ruthén tanuló, az egésznek 6%-a), a műveltség emelkedése nem elég e jelenség megmagyarázására. Épily feltűnő a szaporodás Bukovinában is (1891-ben 1713 tanuló, 5 iskola, 1911-ben 6300 tanuló s 15 középiskola). Hogy e rohamos fejlődés, melyben elsősorban az osztrák kormányok a hibásak (az új középiskolák túlnyomó része is állami), mennyire túllőtt a célon, igazolja az itt kö-zölt összeállítás, mely megmutatja, hány lakosra jut egy középiskolai tanuló. A birodalmi átlag 188, az egyes tartományokban pedig ez:

Alsó-Ausztriában 162, Felső-Ausztriában 276, Salzburgban 245, Stájerben 296, Karintiában 275, Krajnában 176, Triesztben 91, Görz és Gradiskában 235, Isztriában 358, Tirolban 247, Vorarlbergben 180, Csehországban 199, Morvaországban 152, Sziléziában 206, Galiciában 210, Bukovinában 128 (!), Dalmáciában 336.

Galicia tehát jobban áll, mint számos alpesi tartomány, Buko-vina pedig a *legelső helyre jutott* (Trieszt mint város-tartomány nem jöhet számításba). Minthogy ilyen iskolapolitikát tudatosan csinálni nem lehet, a baj főokát a pártok játékszerévé süllyedt s főleg az ügyesen érvényesülni tudó lengyelek befolyása alatt álló kormányok gyengeségében kell keresnünk.

Összehasonlítás kedvéért szembeállítjuk az Ausztria s Magyar-orország középiskoláira vonatkozó főbb adatokat 1891 s 1911-ből.

	Ausztriában	Magyarországon
1891.		
A fiúközépiskolák száma	250 (reál 77)	181 (reál 32)
Ezek közül nem teljes középiskola	47	68
A tanulók száma év végén	72.083	42.116
Ezek közül reálista	19.124	7.314
Egy középiskolai tanulóra jut ...	326 lakos	362 lakos

	Ausztriában	Magyarországon
1911.		
A fiúközépiskolák száma	449	207
Ezek közül nem teljes középiskola	52	33
A tanulók száma év végén	143.495	68.036
Ezek közül reálista	47.562	10.461
Egy középiskolai tanulóra jut ...	188 lakos	264 lakos

3. *Leánygimnáziumok.* Számuk 24; valamennyi magánjellegű. Főgimnázium 12, 1 algimn., 10 főreálgimn. s 1 reformreálgimnázium. A tanulók száma 3251, kik közül német 476, cseh 739, lengyel 1839; róm. kath. 1894, izr. 1048. A legtöbb leánygimn. újkeletű alkotás, mind a 8 osztálya csak hatnak volt meg. Feltűnő, hogy a leány-

gimnáziumok túlnyomó része Galiciára esik (15); Lembergnek 6, Krakkónak 3 leánygimnáziuma van, Pragnak 3 s Bécsnek csak 2 (ezek közül is az egyiknek 6 tanulója volt). Nálunk 1911-ben csak a fővárosban voltak leánygimnáziumok (3).

4. A *leányliceumok* Ausztriában középiskoláknak tekintetnek. Megfelelnek a mi felsőbb leányiskoláinknak, amennyiben szintén 6 osztályúak. A 6 osztály elvégzése után liceumi érettségit is tartanak, Feltűnő, hogy az állam, mely oly bőkezűen jár el a fiúközépiskolák létesítésénél, *egyetlen leányközépiskolát se tart fenn*. A 65 liceum közül egy tartományi, 16 községi, 12 felekezeti, a többi egyesületi vagy magánjellegű. Tannyelv szerint német 39, lengyel 11, cseh 10. A tanulók száma 1911 végén 10.599, kik közül 5792 német anyanyelvű. Róm. kath. 6711, izr. 2585.

Dalmácia kivételével minden tartományban volt legalább egy liceum, legtöbbször a székvárosban, A legtöbb volt Bécsben (15) s Lembergben (6). Magyarországon 1911-ben 35 felsőbb leányiskola volt 6046 tanulóval.

V. Tanító(nő)képzők.

1. *Tanítóképzők.* Ausztriában a tanítóképzőknek négy évfolyama van; 30 képző előkészítő osztállyal is bírt s azonfelül a tengerpart vidékén 5 önálló (a képző székhelyén kívül levő) előkészítő osztály is volt. A Szudéta-tartományokban, hol bőven vannak polgári iskolák, a képzők mellett nincsenek előkészítő osztályok. A fejlődés megállapítása végett állítsuk szembe az 1891. és 1911. évi adatokat:

	Képzők száma		Tanulók száma	Az előkészítő osztályban
	1891	42 (állami 38)	6003	557
	1911	69 (" 57)	10.729	1426

	A képzők tannyelve:		Vegyes tannyelvű, azaz	1891	1911
	1891	1911			
német	23	32	német-szlovén-olasz-horvát	1	—
cseh	9	14	német-szlovén	1	1
lengyel	3	8	német-lengyel	—	1
olasz	1	3	lengyel-ruthén	3	7
szlovén	—	1			
horvát	1	2			
ruthén	—	—			
oláh	—	—			

Az osztrák kormány a szlovénekkal, ruthénekkal s oláhokkal, mint látható, még a tanítóképzés terén is nagyon mostohán jár el. Bukovina egyetlen képzőjének német a tannyelve.

A tanulók közt	1891-ben	1911-ben	A népességben elfoglalt arány
német — — — —	50·8%	42%	35·6
cseh — — — —	26·3 „	16 „	23·0
lengyel — — —	10·9 „	23 „	17·8
ruthén — — — —	4·3 „	8 „	12·6

A nagy eltolódás oka *Galicia* népoktatásügyének fokozatos javulása (e tartományban a férfiképzők száma is 6-ról 15-re emelkedett), továbbá a praktikus csehek húzódozása a nem sok anyagi előnyt nyújtó pályától. Ez az ok magyarázza a zsidók alacsony származását is (1891: 1%, 1911: 0·7%).

Magyarországon 1911-ben 18 állami s 30 felekezeti képző volt 4519 rendes s 194 magántanulóval. Az arány ránk nézve nagyon kedvezőtlen (Ausztria lakossága 27,964.000, Magyarországé 18,264.000).

2. *Tanítónőképzők.* Ausztriában is ugyanaz az irányzat, mint nálunk: A férfiak húzódoznak a tanítói pályától s helyüket egyfő jobban a nők foglalják el, amint azt a következő adatok bizonyítják:

Nőképzők száma		Tanulók száma	Az előkészítő osztályokban
1891	25 (állami 19, felekezeti 5)	3107	45
1911	70 („ 21, „ 29)	9497	580

A nőképzők tannyelve		Vegyes tannyelvű, azaz		1891	1911
	1891	1911			
német — — — —	14	35	német-szlóven-olasz	1	1
cseh — — — —	3	12	német-szlóven — —	1	3
lengyel — — —	3	12	német-cseh — — —	1	1
olasz — — — —	1	2	német-lengyel — —	—	1
horvát — — —	1	1	lengyel-ruthén — —	—	2

A tanítónőképzést — itt is hozzánk hasonlóan — az állam helyett lassankint más faktorok, elsősorban az apácák ragadják magukhoz. A tanulók anyanyelvi viszonyai nagyjában egyeznek a fiútanulókéval, csak a ruthéneké sokkal alacsonyabb (1891: 1·4, 1911: 3·2%). Előkészítő osztálya csak 18 nőképzőnek van. 6 állami nőképző a férfiképzővel közös igazgatás alatt áll. Feltűnő, de okos dolog; hogy a 70 képző, közül főleg a községiek s felekezetiiek, szám szerint 26, évenként váltakozó 2—2 osztállyal bírnak. Nálunk 1911-ben 8 állami s 26 felekezeti tanítónőképző volt 3893 rendes s 492 magántanulóval.

3. *Óvó- s munkatanítónőképzők.* Ausztriában 1911-ben 7 önálló s 14 képzővel kapcsolatos óvónőképző, 4 önálló s 11 képzővel kapcsolatos munkatanítónőképző tanfolyam, 335 ill. 207 növendékkel. Magyarországon ugyanekkor 9 óvónőképző állott fenn 292 rendes s 212 magántanulóval. E téren tehát felülmuljuk Ausztriát.

VI. Kereskedelmi iskolák.

1. *Főiskolai* jellegű kereskedelmi iskola a bécsi Exportakadémia 453 (magyarországi 32, rkath. 245, izr. 163) s a trieszti «Revoltella» (olasz tannyelvű) 42 hallgatóval.

Magyarországon főiskolai jellegű a budapesti keleti keresk. akadémia 77, s a budapesti és kolozsvári akadémiai tanfolyamok 156, ill. 48 hallgatóval. 1911 után tudvalevőleg mi is alapítottunk Fiumében egy kiviteli akadémiát.

2. *A felsőkereskedelmi iskolák.* A kereskedelmi élet fejlettsége folytán nagy fellendülést mutatnak, bár a mi hasonló tanintézetekkel a versenyt tartani nem tudják. A mieinktől eltérőleg legtöbbször össze vannak kapcsolva előkészítő (2) s abiturians (15) kurzusokkal (egy éves tanfolyamok középiskolát végzett tanulók számára).

Volt 1891-ben 11 felsőkeresk. isk. (6 német, 2 olasz, 2 cseh, 1 lengyel) 2519 tanulóval, 1911-ben 25 felsőkeresk. isk. (14 német, 2 olasz, 7 cseh, 2 lengyel) 8585 tanulóval.

A kurzusok hallgatóit leszámítva, a voltaképpen kereskedelmi iskolákra 7100 tanuló esik. Leányiskola volt 1. A 8585 tanuló közül 4284 német, 3081 cseh, 177 magyar, kiknek zöme (155) a bécsi iskolákat látogatta. A 25 iskola közül 4 Bécsre, 14 Cseh- és Morvaországra esik. Állami jellegű 6. Legnépesebb a prágai cseh 1180 tanulóval.

Magyarországon volt 1891-ben 27 felsőkeresk. iskola (8 áll.) 2637 tanulóval. Volt 1911-ben 46 felsőkeresk. iskola (19 áll.) 8841 tanulóval s azonfelül a fiumei tengerészeti akadémia (52 tanuló). Leányiskola volt 3. Mint ezen adatokból láttuk, nálunk népszerűbbek a kereskedelmi iskolák, mint Ausztriában, hol azt a célt, melyet nálunk a kereskedelmik szolgálnak, jórészt a hétosztályú reáliskolák töltik be. Mint a reáliskolák, úgy az osztrák kereskedelmik is jóval népesebbek a mieinknél; de ők óvakodnak is az Alsókubin, Túróczenymárton s Lippa-féle emporiumokat kereskedelmi iskolákkal ellátni.

3. Az alsóbbfokú kereskedelmi iskolák részletesebb ismertetése legfőlegbb szakembereket érdekelvén, csak annyit közlök, hogy leginkább 2 évfolyammal bírnak s a 131 iskola közül 23 Bécsben s 64 Cseh- és Morvaországban működik.

VII. Szakiskolák.

Átlapozgatva a statisztikai műnek a szakiskolákra vonatkozó részét, végtelen gazdagság tárul elénk. A közoktatás többi ágazatában, ha nagy is a különbség, azt legalább fel tudjuk becsülni; a szakiskolák terén azonban mérhetetlen különbség van a két ország kö-

zött. A szakoktatás egyes ágainak ismertetése nem férne ily általános ismertetés keretébe; épp azért megelégszünk a legjellemzőbb adatokkal.

Felsőipariskola. nagyszámú szakosztállyal s tanfolyammal van 30 (nálunk 4) 11.786 tanulóval (nálunk 1010), ipari szakiskola 297 (nálunk 19), kézművesiskola 13 (nálunk 5), ipari továbbképző s ipari rajziskola 1417. Valamennyi ipariskolában 185.491 a tanulók száma. A túlnyomó rész természetesen Bécsre s a cseh vidékekre esik.

A *mezőgazdasági* oktatás terén is messze előttünk van Ausztria. Az egyetemeknél említett «Hochschule für Bodenkultur»-on kívül van egy 4 évfolyamos mezőgazdasági főiskola a prágai cseh műegyetemmel s egy másik, 3 éves, a krakói lengyel egyetemmel kapcsolatban; 4 gazdasági akadémia 2—3 évfolyammal, 15 gazdasági középfokú iskola 3 évfolyammal s 197 alsóbbfokú iskola (földműves-, vincellér-, kertészeti-, méhészeti stb.) több-kevesebb évfolyammal s együttvéve 9042 tanulóval. E 218 intézet közül csak 8 állami, 111 tartományi, sok egyesületi s magánjellegű. A mi gazdasági iskoláink száma 57, 2247 tanulóval.

A művészeti élet fejlettségét mutatja a színészeti s zeneiskolák nagy száma. (955 isk., 34.380 tan. Ebből Alsó-Ausztriára 273, Cseh- s Morvaországra 503 esik.) A szakiskolák sorozatát bezárja 9 bányászati, 4 tengerészeti, 57 nőipari s háztartási, 1043 női munka (varró, szabászati), 616 modern nyelvtanító s 711 továbbképző iskola, tanfolyam, nyilvánossági jognélküli tan- vagy nevelőintézet, internátus stb.

VIII. Nép- és polgári iskolák.

1. *Polgári iskolák.* A XIX. században a haladottabb államokban mindenütt felmerült az elemi és a középiskola közt álló, főleg a gyakorlati pályára készülő kispolgári elemek céljait szolgáló iskolafaj szükségége. Az osztrák polgári iskolák elődei a kisebb centrumokban létesült Hauptschulék, Normalschulék, melyek jobban felszerelt s 3—4 tanítóval bíró elemi iskolák; a Hauptschule 3 osztálya fölé szervezett egyéves tanfolyam, majd a két évfolyamos reáliskola nyújtotta azon időben a városi polgárságnak az elemi iskola anyagánál valamivel gazdagabb ismereteket. Az 1869. évi osztrák népiskolai törvény kimondta, hogy a Bürgerschule az elemi iskola 5 osztálya fölé épül s 3 évfolyamos; tantervét a miniszter állapítja meg s csak az ő engedélyével lehet tőle eltérni. Kezdetben meg volt engedve fiúk és leányok együttes iskolázása (Németországban, Horvátországban még most is meg van engedve), az 1883-ik évi népiskolai törvéynovella azonban kötelezőleg kimondta a nemek különválasztását. Egy 1903. évi miniszteri rendelet az érdekelt körök sürgetésére kimondta, hogy a polgári iskolában szerzett ismeretek kibővítésére *negyedik* osztály is

állítható fel. Ezen engedély alapján 1911-ben 123 polgári iskolának volt már negyedik osztálya.

Az osztrák polgári iskola szervezete nem oly egységes, mint a mienké s színvonala, tanulmányi eredménye is sokkal alacsonyabb fokon áll. Tantervük, a tantárgyak, a speciális cél (ipari, mezőgazdasági) tartományonként, sőt intézetenként is változhatnak; a fiúiskolák tanulmányaga selejtesebb, mert a polgári iskola a «Pflichtschule» szerepét is tölti be. Minthogy ugyanis az iskolakötelezettség 8 évre terjed, sok gyenge tanuló is az V. elemiből a polgáriba lép át s ott tölti el a még hátralevő 3 évet. A tanulók az alsó osztályt zsufoolásig megtöltik; a III. osztályba aránylag kevesen jutnak fel. A polgári iskolai tanítók képzettsége is alacsony fokon áll. A törvény szerint az a tanító, ki a tanítóképző elvégzése után 3 évig eredményesen működött valamely tanintézetnél, a 3 szakcsoport egyikéből állami vizsgáló bizottság előtt polgári iskolai tanító oklevelet szerezhet. Fizetésük olyan, mint az elemi iskolaiaké, 200—600 korona pótlékkal.

Az osztrák polgári iskolák fejlődését s jelen állapotát a következő adatok világítják meg: 1870-ben volt 46 nyilvános s 35 magán polgári iskola, 1891-ben volt 442 nyilvános s 43 magánpolgári iskola, 1911-ben volt 1325 nyilvános s 174 magánpolg. isk. (ebből nyilvános jogú 127). A nyilvános polgári iskolák közül 714, a magánpolgári iskolák közül 35 *fiúiskola*.

Bár a törvény megalkotásánál az volt az intenció, hogy minden Schulbezirkben legalább 1 polgári iskola legyen, a valóságban ma is nagy területek vannak még polgári iskolák nélkül. Ha ugyanis összefoglaljuk a nyilvános és magánpolgárikat, azt látjuk, hogy az 1499-ből esett: Alsó-Ausztriára 259, Csehországra 636, Morvaországra 261, Sziléziára 52, Galiciára 143 (1890-ben 19).

Ezeket kívül még Felső-Ausztriának (24), Stájerországnak (34) volt 20-nál több polgárijja, a többi tartományban számuk igen gyér (Bukovinában egy sincs). Látnivaló tehát, hogy a polgári iskolák hazája Ausztria iparos vidéke s legújabbban a közoktatásügy minden terén mérföldes csizmákkal haladó Galicia. E területi megoszlás jut kifejezésre az iskolák tannyelvében is. Német tannyelvű 776, cseh 552, lengyel 139. A lengyelek nagy ügyességét mutatja, hogy a velük számban majdnem egyenlő ruthéneket teljesen háttérbe szorították, úgy hogy Galiciában csak két *magánpolgárinak* van ruthén tannyelve. Ennek pedig az az oka, hogy az állam, mely jobban tekint az egyes nemzetiségek érdekeire, polgári iskolát sehol nem állít s ezek létesítése a községek és tartományok feladata. A lemergi tartománygyűlésen pedig a lengyelek eddig korlátlanul uralkodtak.

A nyilvános és magánpolgári iskolákat 1911-ben 255.829 +

16.138 tanuló látogatta. A nyilvános iskolákban a tanítók száma 5526, a tanítónőké 2611. Ezek közül segédtanító 448 férfi, 414 nő, polgári iskolai oklevele nem volt 220 férfinak s 167 nőnek.

Érdekes bepillantást enged Ausztria nemzetiségi ziláltságába a német nyelv tanítása ill. nem tanítása a polgári iskolákban. Törvényen alapuló elv Ausztriában, hogy egy tartomány tanulója a tartományban elfogadott másik nyelvnek tanulására nem kötelezhető. Így pl. Galiciában, hol a lengyel s a ruthén tartományi nyelv, behozható kötelező tantárgyul a német nyelv, de csehországi cseh tannyelvű iskolába már nem. Ezt az elvet azonban nem mindenütt tartják meg. A nem német tannyelvű polgári iskolák közül a cseh- és morvaországi cseh, a dalmáciai s galíciai polgárikban csakugyan nem kötelező a német nyelv tanítása. Az 517 cseh polgári közül azonban csak 2 akadt, melyben a németet még rendkívüli tárgyként sem tanították.

Miniszteri rendeletek kívánatosnak tartják ugyan, hogy a polgári iskolák az elemiektől teljesen elkülöníttessenek, mégis 1325 közül 793 volt az elemivel közös igazgatás alatt, 262 esetben pedig a fiú- és leánypolgári volt egységes vezetés alatt.

Végül felemlítem, hogy francia nyelvet 689, angolt 9, gyorsírást 237, gépirást 24, slőjdöt 109, kerti munkálkodást 618, hegedűt 177 polgáriba tanítottak.

2. *Népiskolák.* Ausztria népoktatásügyét az 1869 május 14.-én kelt törvény szabályozza, melyet 1883-ban módosítottak. A törvény behozza az általános tankötelezettséget, mely szabály szerint 8 évre (6—14) terjed ki; megvan azonban engedve, hogy hat évi tanulás után egyesek vagy egész iskolák tanulói a további iskolába járástól felmentessenek. Az iskola állítás a község kötelessége; ha szegény, a tartománytól kérhet segílyt. Ahol egy 4 km sugarú területen legalább 40 tanköteles van, a község iskola felállítására kötelezhető. A községek arra is kötelezve vannak, hogy ha területükön 5 évi átlagban 40 oly tankötelest mutatnak ki, kiknek más az anyanyelve, mint a községi iskola tannyelve, az illető nemzetiség számára külön népiskolát állítsanak. Joga van magánosoknak is elemi iskolát felállítani; az engedély megadását az erre illetékes tartományi tanács nem tagadhatja meg, ha a törvényes kellékek megvannak. A nyilvánossági jog megadása a miniszter joga.

Az elemi iskolák tannyelve körül (ú. n. Minoritätsschule) Ausztria vegyesajkú vidékein kemény harcok szottak dúlni. A tartománygyűlésen többségben levő nemzetiség kiméletlenül nyomja a másikat s a törvénnel vagy nem törődik, vagy kijátssza s éveken át húzza vonja a tárgyalásokat. A harcot a nemzetiségek harcos különítményei, a különböző kultúrligák vezetik a honfitársaiktól összegyűjtött pénzen.

Némelyik kultúregylet több százezres, sőt van, melyik milliós évi budget-vel rendelkezik s a kisdédóvók, elemi-, polgári iskolák százait tartják fenn. Céljuk nemcsak a védelem, hanem a hódítás is; a németek pl. Déltirol tiszta olasz községeiben is tartanak fenn német iskolákat, míg viszont az olaszok Isztriában próbálták a nyelvhátrokon a horvát s szlovén gyermekeket a «Lega nazionale» iskoláiba becsalogatni s elolaszosítani, ami ellen viszont a horvátok a Cirill és Metód egyesület konkurrens iskolái által védekeztek. Ahol tényleg volt nemzetiségi kisebbség, a kultúregylet először magánóvót s elemit állított, ha ugyan a tartományi többség ezt mindenféle ürüggyel meg nem akadályozta. A további lépés a nyilvánossági jog megszerzése, mit a minisztertől kellett megszerezni vagy kicsikarni. Ha azután a törvény által megkívánt 40 tanuló együtt van, megkövetelik az egyesületi iskola községivé tételét; ha ez sikerül, az egyesületnek pénze felszabadul s más helyen újra folytathatja az előbbi eljárást.

Mielőtt az elemi iskolák egyéb viszonyainak ismertetésére áttérnénk, nézzük mily eltolódásokat okozott e harc az iskolák *tannyelvében*.

Ausztriában 1828 óta van iskolai statisztika. Ez időponttól a népiskolai törvény behozataláig a következő változásokat látjuk:

	Német	Szláv	Olasz	Vegyes tannyelvű iskola
1828-ban	49·8%	27·2%	5·6%	17·4%
1865-ben	42·0 «	30·7 «	6·3 «	21·0 «

A német tannyelvű iskolák száma erős csökkenést mutat, de a németek erejét mutatja a vegyes tannyelvű iskolák (melyekben leginkább németül is tanítottak) nagy száma.

A nyilvános népiskolák közül, tannyelvet tekintve

	1890-ben	1911-ben	Népességben % elfoglalt
német	41·2%	36·5%	35·6%
ceh	25·5 «	24·6 «	23·0 «
lengyel	9·4 «	15·2 «	17·8 «
ruthén	10·5 «	12·6 «	12·6 «
szlovén	3·3 «	3·9 «	4·5 «
szerb-horvát	3·0 «	2·1 «	2·8 «
olasz	4·7 «	3·0 «	2·7 «
más, oláh	0·5 «	0·9 «	1·0 «
vegyes	2·9 «	1·2 «	—

A vegyes tannyelvűek közül 246-ban az egyik tannyelv német volt. A német igazgatás alatt álló Stájerországban s Karintiában, hol a szlovén nép még nem nagy nemzetiségi öntudattal bír, a szlovén

vidéken a legtöbb iskola német-szlovén tannyelvű. Magyar tannyelvű 5 bukovinai elemi iskola s ugyanott egy magániskola.

Világosan kitűnik ezen adatokból, hogy ma már majdnem minden nemzetiség kivívta magának, hogy gyermekeit saját anyanyelvükön tanítsák. Megszűntek a szláv falvakban a német s német-szláv, a tengermelléken az olasz vagy olasz-délszláv tannyelvű iskolák; innen a vegyes tannyelvű iskolák arányának nagy hanyatlása. Mint *tantárgyat* a német nyelvet 2099, a lengyelt 2598 iskolában tanítják; erre zsugorodott össze az előbbeni egyeduralom.

Az 1087 magán elemi közül 718-nak német, 202-nek cseh, 177-nek lengyel, 62-nek olasz a tannyelve. Fenntartói a nemzetiségi harcterületen a már említett egyesületek.

1869 óta a népoktatásügy gyors fejlődésnek indult. Mutatja ezt az iskolák, a beiskolázott tankötelesek s a tanítók számának erős gyarapodása.

	1828	1890	1911	
Elemi iskolák száma	11.075	18.598	19.727	(Mgon 16.530)
Tanítók száma	16.220	34.648	47.016	} (Mgon 32.001)
Tanítónők száma	—	10.082	27.022	
Iskolakötelesek száma	1.851.000	3.478.000	4.885.000	
Be nem iskolázva	650.000	605.000	226.000	(Mgon 409.351)

E számokba a magániskolák is belé vannak értve. A tanítók közé a hitoktatók s a melléktárgyak tanítói nincsenek beleszámítva.

A nyilvános elemik közül (21.640) teljes nyolcosztályú csak 9, hétosztályú 59, hatosztályú 712. Osztatlan iskola volt 6629, két tantermes 6975. A tantermek száma 66.277. Az elemi iskolák közül külön fiú- vagy leányiskola, 12·3%, a többi vegyes. Tanítói könyvtár van 18.684, iskolai könyvtár 18.542, iskolakert 15.080 nyilvános elemi mellett, 763-nak iskolaorvosa, 236-nak fürdője, 171-nek iskolai könyvtára, 497-nek takarékpénztára is volt. 216 elemi ipari, 361 mezőgazdasági tanfolyammal volt kapcsolatban; leánytanulók céljaira 144 továbbképző kurzust szerveztek.

Gyógypedagógiai intézetek: 26 siketnéma intézet 1916, 14 vakok intézete 617, 35 kisegítő iskola 1717, 77 intézet 6223 tanulóval elhagyott vagy züllött gyermek számára.

A kisedővő-intézetekben (1543) 104.165, a 670 gyermekmenedékházban 46.798 kis gyermeket gondoztak. (Magyarországon 1995 óvó 187.697 s 788 menedékház 57.532 növendékkel.)

Az osztrák néptanító két vizsgálatot tesz le; az egyik a tanítói érettségi, melyre a képző 4 tanfolyamának elvégzése után bocsátják, a másik képesítő vizsgálat, melyre állami bizottság előtt legalább 2 évi eredményes tanítás után jelentkezhetnek. A mindkét nembeli

tanítók közül 9087-nek még csak érettségije volt s a törvény tilalma dacára 660 oly tanító is működött nyilvános népiskoláknál, kiknek erre semmiféle képesítésük nem volt. Nálunk e tekintetben jobb a helyzet, mert 1911-ben 342 oklevél nélküli osztálytanító működött.

Ausztria ma már közel van az általános iskolakötelezettség *tényleges* megvalósításához. Azok száma, kik iskolát nem látogatnak s e kötelezettség alól felmentést sem nyertek 225.903; ebből Galiciára 202.764 jut, vagyis az ottani tankötelesek 13·2%-a. Utána legtöbb az iskolakerülő Isztriában (13·1%), Triesztben (7·3%): 10 tartományban a be nem iskolázottak aránya az 1%-ot sem éri. A birodalmi átlag 4·6%.

El kell ismernünk, hogy a népoktatásügy terén Ausztria óriási haladást tett. A német és cseh vidékeken már egy évszázaddal ezelőtt alig néhány százalék iskolába nem járó gyermek volt; annál szomorúbb volt a helyzet a délszlávok lakta területeken, hol alig volt iskola s a kárpáti tartományokban, hol pl. 1828-ban 486.000 tanköteles közül csak 58.000 s 1865-ben 611.000 közül 169.000 látogatott iskolát. Azóta a délszlávok beiskolázását sikerült szinte teljesen keresztülvinni (Isztria kivételével); a szegény s elmaradott Bukovinában is jobb a beiskolázás, mint Magyarország legműveltebb vidékén s Galicia, melynek haladását a közoktatásügynek oly sok terén volt alkalmunk megfigyelni, ha utolsóinak maradt is, az eltérés közte s a nyugati tartományok közt már nem oly nagy, hogy az eddigi ütemben való előrehaladással két évtized alatt a többit utól nem érhetné. Bizonyos, hogy a birodalmi főváros s a Szudéta-tartományok magas fokon álló kulturáját, mely bátran felveheti a versenyt a világ leggazdagabb s legműveltebb vidékeivel, ma is egy évszázad választja el a keleti s déli területek kincsekben s tudásban egyaránt szegény lakosságától; de az emelkedés legalsóbb lépcsőfokát, melyet a népiskola nyújt, ma már, mondhatjuk valamennyien elérték. Az az Ausztria, melynek zsarnok elnyomásáról annyi hazug vád hangzott el, mint láttuk, határain belül minden népfajt rákényszerített a művelődésre s ezek sokkalta kedvezőbb viszonyok közt élnek és fejlődnek az ő «elnyomása» alatt, mint fajtestvérei a «felszabadító» szomszédos államokban.

BENISCH ARTHUR.

EGYETEMI NEVELÉS ÉS EGYETEMI PÁLYA.

Egyetemi kérdésekkel foglalkozni majdnem minden esetben hálátlan, a legtöbbször meddő és kényes dolog. A szükségszerűség vagy alkalmosszerűség azonban indokolja egyetemi kérdések felszínre vetését is. Az új egyetemek alkalmából a legilletékesebb körökből